

<http://dx.doi.org/10.16926/p.2018.27.13>

Paweł ZIELIŃSKI

dr hab., Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
e-mail: p.zielinski@ujd.edu.pl

Teleologia i aksjologia wychowania chińskiej szkoły Czystej Ziemi – Jingtuzong

Słowa kluczowe: nauczanie i wychowanie na Dalekim Wschodzie; szkoła Czystej Ziemi – Jingtuzong; pedagogika humanistyczna; wychowanie buddyjskie; buddyzm mahajana.

Wprowadzenie

Celem tego artykułu jest wstępne rozpoznanie wartości wychowawczych chińskiej szkoły buddyzmu mahajana – Jingtuzong (Jingtu Zong), czyli szkoły Czystej Ziemi (Krainy). Buddyzm mahajana, obok taoizmu i konfucjanizmu, to trzeci dalekowschodni system filozoficzno-religijny, który składa się z kilku głównych, w większości już wymarłych, szkół i ich odłamów, ponadto z wielu mniejszych szkół, a rozpoznanie ich walorów pedagogicznych wymaga wieloletnich i konsekwentnie realizowanych badań. Z uwagi na brak rozpoznania wartości wychowawczych niektórych z tych szkół oraz literatury przedmiotu w tym zakresie w polskiej pedagogice, a także w pedagogice zachodniego kręgu kulturowego¹, w miarę sensowny wydaje się taki tok postępowania badawczego, dzięki któremu najpierw wstępnie zostanie zbadany potencjał pedagogiczny we wskazanych szkołach, a potem, w miarę możliwości, przeprowadzone zostaną pogłębione studia obranego przedmiotu badań. Dotychczas w pedagogice polskiej wstępnie rozpoznano kwestie teleologii i aksjologii wychowania w szkołach chińskiego buddyzmu mahajana, takich jak: Huayan, Tiantai, Weishi/Fashiang oraz Sanlung Zong, ponadto w niektórych odłamach szkoły Chan (Zen). Poznanie celów i wartości wychowawczych wspomnianych chińskich szkół i kilku do-

¹ Twierdzenie oparte na moim dotychczasowym rozpoznaniu tego zagadnienia.

tychczas nieznanym w pedagogice jest o tyle ważne, że stwarza możliwość uzupełnienia wiedzy pedagogicznej w zakresie badań podstawowych, dotyczących rozumienia wychowania i samowychowania w kulturach świata. W ten sposób pedagogika może wykroczyć poza zachodnie standardy budowania teorii wychowania i samowychowania człowieka, zmierzając w stronę wiedzy bardziej uniwersalnej. Prowadzone badania powiązane z teleologią i aksjologią pedagogiczną dalekowschodnich systemów filozoficzno-religijnych stanowią pewien przyczynek w próbie stworzenia bardziej całościowego obrazu wychowania i samowychowania człowieka oraz ich roli w jego rozwoju. Odwołując się głównie do metod hermeneutycznej i komparatystycznej, autor będzie dążył nie tylko do odnalezienia wartości wychowawczych tkwiących w głównych dziełach badanej szkoły, ale też postara się wskazać na ich konotacje z zachodnimi teoriami i kierunkami pedagogicznymi, jeśli takie dostrzeże.

Teleologia wychowania wraz z aksjologią wychowania oraz antropologią filozoficzną tworzą subdyscypliny teorii wychowania, należącej do podstawowych dziedzin myśli pedagogicznej². Pedagogika, prowadząc swoje badania, formułując normy, wzorce, wartości, cele i ideały, tworzące jej warstwę teleologiczną, opiera się i nawiązuje również do filozofii człowieka, aksjologii oraz teorii kultury³. Aksjologia pedagogiczna, jako dział filozofii wychowania, jest nauką o wartościach pedagogicznych, które rozpatruje w postaci refleksji teoretycznej⁴. To człowiek i jego rozwój stanowi wspólny przedmiot badań teorii wychowania oraz aksjologii i antropologii. Aksjologiczno-antropologiczna problematyka pedagogiki zasadza się na badaniu i tworzeniu ideałów i innych celów wychowania, a także wyborze jego treści i metod⁵. Ideał wychowania to określona psychologiczna konstrukcja człowieka⁶. Humanistyczny ideał wychowania zawiera w sobie idee wolności, odpowiedzialności i godności człowieka⁷.

Artykuł ma za zadanie dostarczyć wstępnych odpowiedzi na pytania o rozumienie rzeczywistości wychowawczej oraz wychowania i samowychowania człowieka w badanej szkole chińskiej mahajany. Ponadto praca skupia się na rozumieniu ideału wychowania i innych wartości pedagogicznych w dorobku tej szkoły, a także na analogiach i różnicach w zakresie wartości pedagogicznych już analizowanych szkół oraz teorii i kierunków wychowania pedagogiki zachodniej. Aby rozstrzygnąć przedstawione problemy badawcze, odwołano się do podstawowych

² J. Górniewicz, *Teoria wychowania (Wybrane problemy)*, wyd. 2 popr. i rozszerz., Toruń – Olsztyn 1996, s. 40–41.

³ S. Sobczak, *Teleologia wychowania*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 6: *Su–U*, red. T. Pilch, Warszawa 2007, s. 544.

⁴ B. Śliwerski, *Pedagogika ogólna. Podstawowe prawidłowości*, Kraków 2012, s. 98.

⁵ W. Cichoń, *Wartości, człowiek, wychowanie. Zarys problematyki aksjologiczno-wychowawczej*, Kraków 1996, s. 173–175.

⁶ S. Nałaskowski, *O ideale wychowania i celach kształcenia. Studium z pedagogiki porównawczej*, Toruń 1994, s. 12–14.

⁷ Tamże, s. 41 i nn. Por. I. Kant, *O pedagogice*, Łódź 1999.

dzieł szkoły Jingtuzong oraz biografii i dokonań jej głównych przedstawicieli, a także opracowań naukowych dotyczących szkoły. Poczynione analizy mają charakter interdyscyplinarny, gdyż odwołano się do dorobku nie tylko pedagogiki, ale też innych nauk, zwłaszcza filozoficznych i religioznawstwa⁸.

Powstanie i rozwój szkoły Jingtuzong – szkoły Czystej Ziemi

Szkoła Czystej Ziemi (chiń. *Jingtuzong*, jap. *Jōdo shū*, kor. *Chōngt'o jong*), nazywana także Szkołą Lotosu, została założona w Chinach, w 402 roku, przez mnicha Huiyuana (334–416), ucznia Daoana (312–385), uważanego za twórcę kultu Amitabhy, Maitrei, a także jednego z ojców buddyzmu medytacyjnego w Chinach, a nawet właściwego założyciela Chan (Zen). Daoan miał wypowiadać wraz ze swoimi uczniami życzenia przed figurą Maitrei, dotyczące odrodzenia się w niebie zwanym Tuszita, czyli siedzibie buddy przyszłości Maitrei oraz tych wszystkich oświeconych, którzy mają jeszcze raz odrodzić się na Ziemi⁹. Wkrótce większą popularność w Chinach zdobył kult buddy Amitabhy. Amitabha oznacza „Bezgraniczne Światło” i jest to wcześniej (przed powstaniem mahajany) nieznany budda tzw. Zachodniego Raju, Sukhawati, a jego atrybutami są miłosierdzie i mądrość. Zachodni Raj jest często rozumiany nie tyle jako konkretne miejsce, lecz stan świadomości, czyli Czysta Ziemia¹⁰. Amithaba, według wierzeń buddyjskich, był kiedyś, w jednym z poprzednich żywotów, królem. Zrezygnował z tronu i został bodhisattwą Dharmakārą, który praktykował medytację przez pięć kalp, czyli wielki okres, zapewne oznaczający kilka milionów lat, i który złożył swoje ślubowania pomagania wszystkim istotom oraz wreszcie urzeczywistnił stan buddy, stając się buddą Amitabhą¹¹.

W 402 roku Huiyuan wraz ze 123 swoimi wyznawcami złożyli przed obrazem buddy Amitabhy ślubowanie odrodzenia się w Zachodnim Raju i powołali do życia „Stowarzyszenie Białego Lotosu”. Z tego powodu uważa się go za twórcę szkoły Czystej Ziemi, ponadto zwolennika praktyk medytacyjnych, prowadzących adeptów do oświecenia¹².

W mahajanie zakłada się istnienie nieskończonej liczby buddów. Każdy z nich „panuje” w jakiejś czystej krainie bądź też raju lub ziemi buddy. Wspomniana Sukhawati (skt. *Sukhāvātī*; chiń. *Xīfāng jìlè shìjiè*; jap. *Saihō Goraku Se-*

⁸ Por. J. Marzęcki, *Systemy filozoficzno-religijne Wschodu. Historia – metafizyka – etyka*, Warszawa 1999, s. 10.

⁹ I. Fischer-Schreiber, *Daoan*, [w:] *Encyklopedia mądrości Wschodu. Buddyzm, hinduizm, taoizm, Zen*, red. pol. E. i P. Trzeciakowie, Warszawa 1997, s. 77–78. Por. też: *taż*, *Tuszita*, [w:] *tamże*, s. 351.

¹⁰ *Taż*, *Amitabha*, [w:] *tamże*, s. 108.

¹¹ Por. *Amitabha (Amida, Amitayus, „Infinite Light”)*, [w:] E. Irons, *Encyclopedia of Buddhism*, New York 2008, s. 14.

¹² I. Fischer-Schreiber, *Huiyuan*, [w:] *Encyklopedia mądrości...*, s. 143–144.

kai) czyli Czysta Ziemia Zachodu jest najważniejszą z tych wielu krain buddów. Wierzący pragną odrodzić się w czystych ziemiach, co jest możliwe nie tylko w oparciu o ich „dobrą” karmę, lecz także zawierzenie się odpowiedniemu buddzie, który wcześniej ślubował, że będzie pomagał w tym odrodzeniu wszystkim istotom czyniącym takie starania. W wierzeniach ludowych czyste ziemie mają wręcz charakter geograficzny, ale dla głębiej praktykujących buddyzm są to raczej pewne aspekty oświeconej świadomości. Dana czysta ziemia jest stopniem na drodze do nirwany w przyszłym życiu, jednak zapewnia bezpieczeństwo, które polega na tym, że adept nie może już odrodzić się w niższych światach i stanach z uwagi na karmę, lecz zrealizuje nirwanę w kolejnym życiu¹³.

Jingtuzong, inaczej Szkoła Lotosu, jest właśnie tą szkołą, która ma zapewnić swym wyznawcom odrodzenie się w Zachodnim Raju czy też Czystej Ziemi buddy Amitabhy. Cechą charakterystyczną dla nauk tej szkoły, często określanej mianem „drogi wiary”, a nawet „lekkiej drogi”, jest podkreślanie rangi pomocy Amitabhy w umożliwieniu odrodzenia się w jego raju. Najistotniejsza dla wyznawcy jest głęboka ufność w prawdziwość tego przekonania, pełna wiara i pełne zawierzenie się czy też oddanie się temu buddzie. Praktykujący stara się usilnie recytować imię Amitabhy, co jest praktykowaniem mantry¹⁴, oraz wizualizować jego raj. Praktyki te podejmowane są również przez inne szkoły buddyźmu dalekowschodniego. Szkoła Czystej Ziemi liczy obecnie najwięcej wyznawców wśród buddystów chińskich i japońskich. Założenie o pomocy buddy teoretycznie oddala ten odłam buddyźmu od szkoły Chan, czy też Zen¹⁵, a zbliża go do religii teistycznych, jak chociażby chrześcijaństwo. Co interesujące, jeden z szesnastowiecznych dominikanów Gaspar da Cruz, goszcząc w Chinach, dostrzegł pewne podobieństwa tego kultu z chrześcijaństwem, które jednak uważał za jedyną właściwą wiarę¹⁶.

Kolejnym mnichem, który przyczynił się do rozwoju szkoły Jingtuzong w Chinach, był Tanluan (476–542). W VII wieku szkoła Jingtuzong przeżywała wielki rozkwit w Chinach. W czasach dynastii Tang (VII–X w.) żyli dwaj mnisi: Daochuo (562–645), uważany za drugiego patriarchę buddyźmu Czystej Ziemi, oraz Shandao (613–681), którego wręcz uważa się za właściwego twórcę Szkoły Czystej Ziemi w postaci zorganizowanego wyznania. Szkoła Czystej Krainy opiera swą doktrynę i praktyki na trzech sutrach oraz pismach swoich mistrzów, w tym mnicha Shandao¹⁷. Pierwszą sutrą jest *Amitājurdhjāna-sutra – Sūtra medytacji buddy niezmiernego życia – Amitajusa*. Wspomniana sutra w języku

¹³ Taż, *Czysta Ziemia*, [w:] tamże, s. 65.

¹⁴ O mantrach w buddyźmie pisał: R. Janik, *Pedagogiczne aspekty oddziaływania hinduistycznych i buddyjskich systemów filozoficzno-religijnych w okresie globalizacji*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2014, t. 23, s. 128.

¹⁵ W praktyce oba kultury jednak często się wzajemnie przenikały i uzupełniały.

¹⁶ G. da Cruz, *Traktat o sprawach i osobliwościach Chin*, Gdańsk 2001, s. 141–144.

¹⁷ I. Fischer-Schreiber, *Czysta Ziemia...*

chińskim nosi nazwę *Fó shuō guān wúliàngshòufó jīng* i opisuje metody medytacji. Pozostałe to: *Amitābha sūtra* (chiń. *Emituo(fo) jing*), zawierająca opis raju buddy Amitabhy, oraz *Amitāyus sūtra* (chiń. *Wuliang shou jing*), opisująca życie mnicha i bodhisattwy Dharmakāry oraz jego 48 ślubowań. Komentarze do pierwszej wymienionej sutry, autorstwa Shandao, stanowiły podstawę dla rozwoju japońskiej szkoły Jōdo-shū. Do Japonii nauki szkoły Czystej Ziemi zostały przeniesione przez Hōnena (1133–1212) w 1175 roku¹⁸.

Należy jeszcze wspomnieć o związkach szkoły Czystej Ziemi z Chan. W VIII wieku szkoła Chan głosiła, że nauki szkoły Czystej Ziemi są jedynie zręcznymi środkami, czy też *upaya* (skt *upāya*), środkami pedagogicznymi prowadzącymi osoby niedojrzałe do stanów wyższego rozumienia, ostatecznie jednak są one „fałszem i złudzeniem”. Oczywiście, takie stanowisko wywołało mocny sprzeciw ze strony zwolenników Czystej Ziemi, co przysłużyło się wyrazistszemu uformowaniu tej szkoły jako sekty. Kolejne pokolenia mnichów szkoły Czystej Ziemi i Chan starały się doprowadzić do pojednania obu stanowisk, co z czasem powiodło się. Już szósty patriarcha Chan Huineng (638–713) nauczał o potrzebie kultywacji „praktyki i rozumienia”, pierwsze wiążąc z recytacją (*nianfo* w szkole Czystej Krainy), a drugie z wglądem Zen. Kolejni mistrzowie Chan, jak Yongming Yanshou (904–975), wskazywali na doskonałość prawdy Pustki (Chan) i Istnienia (Czysta Ziemia). Tylko przyjęcie takiej doktryny mogło spowodować przebudzenie. Mistrzowie ci wskazywali więc na rangę uprawiania medytacji i recytacji imienia buddy lub fragmentów sutr, dzięki czemu tradycja kultywacji obu praktyk stała się charakterystyczna dla istniejących do dzisiaj szkół chińskiej i dalekowschodniej mahajany¹⁹. Ostatecznie to szkoła Czystej Krainy oraz Chan przetrwały, gdy pozostałe szkoły chińskiej mahajany wymarły.

Pedagogiczne aspekty nauk szkoły Jingtuzong

Szkoła Czystej Ziemi w swych podstawowych tekstach zajmuje się kwestiami powiązаныmi z wychowaniem i samowychowaniem człowieka. Wychowanie traktowane jest tutaj jako udzielanie pomocy w rozwoju świadomości i wykroczeniu poza pospolity i niemoralny stan istnienia. Samowychowanie jest samourzeczywistnianiem, czyli dążeniem adepta do osiągnięcia stanu doskonałości. Samowychowanie jest tutaj rozumiane zarówno w opcji sokratejskiej, jak i prometejskiej, gdyż pojawiają się w obrębie szkoły wyraźne wzorce altruistycznego zachowania²⁰. Głównych wartości pedagogicznych należy poszukać w podstawowych tekstach szkoły oraz naukach jej mistrzów.

¹⁸ Sh. Mochizuki, *Pure Land Buddhism in China. A Doctrinal History*, „Pacific World Journal” 2000, III, nr 2, s. 98.

¹⁹ Tamże, s. 99.

²⁰ B. Śliwerski, dz. cyt., s. 266 i nn.

Pierwsza z sutr szkoły Czystej Krainy – *Amitājurdhjana-sutra*, czyli *Sūtra medytacji buddy niezmiernego życia – Amitajusa*, nazywana też czasem w Chinach *Guānwúliáng shòu jīng*, zawiera opis Czystej Ziemi Buddy Amitabhya, czyli Amitajusa, gdyż Amitajus (dosłownie – „niezmierzone życie”) to forma przejawiania się buddy Amitabhya, jako siedzącej postaci trzymającej naczynie z nektarem nieśmiertelności. Sutra zawiera również opis praktyk charakterystycznych dla Czystej Ziemi. Pismo opiera się na przekazie pochodzącym ponoć z czasów życia samego buddy Śiakjamuniego. Na prośbę zamkniętej w więzieniu przez swego syna wraz z małżonkiem królowej Waidehi, Budda pokazał jej wszystkie krainy buddy, aby ta mogła wybrać dla siebie miejsce spokojnego i szczęśliwego życia. Królowa wybrała Czystą Ziemię. W kolejności Budda nauczył królową specjalnej medytacji umożliwiającej odrodzenie się w tej krainie. Wskazał też na szesnaście rodzajów wizualizacji, umożliwiających, w zależności od predyspozycji ćwiczących, osiągnięcie jednego z dziewięciu stopni odrodzenia się w krainie buddy Amitabhya. Te wizualizacje dotyczyły: zachodzącego słońca, wody, ziemi, cudownych drzew, uzdrawiającej wody, świata cudownych drzew, ziemi i wody, lotosowego tronu oraz form objawiania się: Amitabhya, Awalokiteśwary i Mahasthamaprapty, form cielesnych przejawiania się buddy Amitajusa, a także bodhisattwów: Awalokiteśwary oraz Mahasthamaprapty, Amitabhya w świętym miejscu, wszystkich trzech wymienionych świętych postaci w świętym miejscu, najwyższej klasy narodzin w świętym miejscu, a także środkowej i niższej klasy narodzin w świętym miejscu. Dzięki tym wizualizacjom według sutry praktykujący mogą już w aktualnym życiu dostrzec Amitabhę i wymienionych dwóch wielkich bodhisattwów, co ma stanowić dowód na pewne odrodzenie się w Czystej Ziemi²¹. Wszyscy trzej święci uosabiają wielkie marzenia i idee człowieka: życie w wszechprzenikającym i bezgranicznym świetle (Amitabha), nieskończone życie (Amitajus), współczucie i współodczuwanie, udzielanie pomocy (Awalokiteśwara) oraz silne dążenie do poznania prawdy i mądrość (Mahasthamaprapta)²². Mądrość zdaje się być atrybutem wszystkich wymienionych świętych, a także często występującego przy Awalokiteśwarze bodhisattwy Mańdziuśriego. Sam Awalokiteśwara jako pomocnik Amitabhya „odpowiada na głosy świata”, na wołania potrzebujących, domagających się opieki w czasach katastrof i innych nieszczęść czy zagrożeń. Ma też swój udział w błogosławieniu dziećmi. W ikonografii chińskiej jest to postać androgyniczna lub żeńska – Guan Yin, przedstawiana jako siedząca na skarpie nad brzegiem samsary (krain życia i śmierci), często z naczyniem, którego zawartość może zaspokoić pragnienia pomocy i troski potrzebujących.

Szukając analogii z osiągnięciami zachodniej filozofii, psychologii i pedagogiki, od razu nasuwa się skojarzenie z nowymi nurtami psychologii i pedago-

²¹ I. Fischer-Schreiber, *Amitajurdhjana-sutra*, [w:] *Encyklopedia mądrości...*, s. 9.

²² Tamże, *Mahasthamaprapta*, [w:] tamże, s. 206.

giki humanistycznej²³, a zwłaszcza z przesłaniem tkwiącym w psychologii jungowskiej. Chodzi tu o powiązanie idei wychowawczych szkoły Czystej Krainy z procesem indywiduacji, w szczególności z etapem przejścia człowieka, na drodze jego rozwoju, z fazy indywiduacji w świat zewnętrzny do indywiduacji w świat wewnętrzny. Problemy i troski samorealizującego się człowieka są uwypuklane i przepracowywane na drodze przedzierania się przez nieświadomość indywidualną – z różnymi kompleksami, oraz nieświadomość zbiorową, zawierającą różne archetypy. Praktykujący w obrębie szkoły Czystej Ziemi adept nie jest zdolny od razu oddać się wyczerpującym i zaangażowanym medytacjom w stylu Chan, dopiero wyraża skłonność poznania prawdy i potrzebuje poradzić sobie z pewnymi lękami i potrzebami natury indywidualnej oraz społecznej, dlatego niezbędna jest mu pomoc, wsparcie, pokierowanie, psychoterapia, właściwe przepracowanie osobistych problemów oraz uleczenie rozmaitych traum. Zapewniają mu to praktyki Czystej Ziemi, umożliwiające zanurzenie się w pozytywny obszar swojej osobowości, stopniowe rozwiązywanie konfliktów i oczyszczanie skutków urazów. Uzdrawiające obrazy (wizualizacje czystych miejsc) i dźwięki, zetknięcia się z archetypami współczucia, światła, mądrości, żywotności podczas praktyk religijnych, bez wątpienia umacniają adepta na drodze samorealizacji. Z czasem może on oddać się bardziej zaawansowanym praktykom, jak medytacje Chan, już bezpośrednio zdążając do przeniknięcia Pradźni, czy też doświadczenia Jaźni, aby stała się ona nowym centrum w jego życiu. W ten też sposób uzupełniają się nauki szkół Czystej Krainy i Chan, stanowiąc efektywną jedność nauczania w wychowaniu i samowychowaniu człowieka. Ten kierunek wychowania, a zwłaszcza samowychowania człowieka w polskiej pedagogice, określanymi jako pedagogika głębi, podjął Tomasz Olchanowski²⁴.

Analogie nasuwają się również z doświadczeniem tzw. *peak experiences* przez dojrzałych i zdrowych psychicznie ludzi badanych przez Abrahama Masłowa, które to „doświadczenia szczytowe”, doświadczenia wykraczające poza egoistyczne przeżywanie świata, często są powiązane z doświadczeniem piękna przyrody, np. zachodu słońca nad morzem, a także z praktykami religijnymi: medytacją i modlitwą. Wskazuje to na istnienie pewnego, możliwego do osiągnięcia wzorca osobowości o charakterze uniwersalnym, zawierającego w sobie również doświadczenia ponadpersonalne, czy też transpersonalne²⁵. O takich stanach świadomości u człowieka pisał polski pedagog i filozof Andrzej Szyszko-Bohusz²⁶, ponadto wskazywali na nie inni polscy pedagodzy, jak Wojciech Pasterniak²⁷ czy Janusz

²³ S. Wołoszyn, *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym*, wyd. 2 poszerz., Kielce 1998, s. 131.

²⁴ Por. T. Olchanowski, *Pedagogika a paradygmat nieświadomości*, Warszawa 2013.

²⁵ Por. A.H. Maslow, *Motywacja i osobowość*, przeł. P. Sawicka, Warszawa 1990, s. 238 i nn.

²⁶ A. Szyszko-Bohusz, *Stan Niepodlegający Zmianom*, Katowice 1990, oraz tenże, *Pedagogika holistyczna*, Wrocław 1989.

²⁷ W. Pasterniak, *O pedagogice wyższych stanów świadomości*, Zielona Góra 2003. Por. również: tenże, *Rozjaśnić egzystencję: o dylematach i rozdrożach edukacji*, Poznań 2001.

Gnitecki²⁸. Również pedagodzy niemieccy odwoływali się do tych wzorców i doświadczeń, jak wybitny pedagog kultury i psycholog Eduard Spranger²⁹ i Hilariion G. Petzold³⁰, reprezentujący pedagogikę Gestalt.

W drugiej sutrze szkoły Czystej Ziemi, istniejącej tylko w chińskich przekładach, pt. *Amitābha sūtra – Sutrze Buddy Amitabhy*, opisane są mniej zaawansowane praktyki tej szkoły, jak recytowanie imienia Amitabhy. Jest to podstawowa praktyka szkoły, której celem jest uzyskanie przez adepta przez określony czas stanu zagłębienia się w mantrze, a taka nabyta umiejętność ma spowodować odpowiedni stan umysłu również w chwili jego śmierci, stan wyzbyty lęku, który spowoduje objawienie się Amitabhy i innych świętych szkoły, i umożliwi adeptowi odrodzenie się w Sukhawati (Czystej Ziemi)³¹.

Tego rodzaju proste praktyki, nawet jeśli nie mają konotacji religijnych, mogą pozwolić ćwiczącemu uspokoić umysł, uczy się on lepiej koncentrować, a zatem nabywa umiejętności przydatne przy wykonywaniu różnych czynności, także powiązanych z nauką szkolną. Można potraktować je w takim razie jako wartości pedagogiczne.

Trzeci tekst szkoły, *Amitāyus sūtra – Sutra Amitajusa*, jak już wspomniano, opisująca życie i rozliczne ślubowania mnicha Dharmakāry, który stał się buddą Amitabhą, czy też Amitajusem, wskazuje m. in. na wytrwałość i postawę prometejską mnicha, który złożył ślubowania poświęcone dobru innych bytów, obiecując im udzielanie opieki i wsparcia na drodze do szczęśliwości, gdy zostanie buddą. W kontekście samowychowania można zaobserwować tutaj jedność motywacji sokratejskiej i prometejskiej. Samorealizacja i samourzeczywistnienie Dharmakāry ostatecznie ma przynieść korzyść wielu istotom. Przypomina to ikonografię szkoły Chan i Zen, a zwłaszcza obrazy w konwencji „Buddy schodzącego z góry”. Gdy Śiakjamuni osiągnął oświecenie, będąc już urzeczywistnionym człowiekiem, i był w stanie efektywnie pracować dla dobra innych, skończył się jego okres uczniowski, a zaczął okres nauczycielski, powiązany z działalnością altruistyczną. Jak pisał Mieczysław Łobocki, altruizm to troska o dobro innej osoby, a nawet grupy osób, to świadome, dobrowolne i bezinteresowne wyświadczenie innym przysługi, niesienie pomocy i wsparcia na różnych płaszczyznach, w tym moralnej i duchowej. Ta pomoc jest tym efektywniejsza, im bardziej dzięki niej doświadczający pomocy człowiek samodzielnie uczy się pomagać samemu sobie i staje się samodzielną osobą³². Ponadto uczony zauważył, że jedynie buddyzm w starożytnym świecie przywiązywał wagę do altruizmu jako celu życia³³.

²⁸ J. Gnitecki, *Supernauczanie. Perspektywy nowej edukacji*, wyd. 2, Poznań 1998.

²⁹ E. Spranger, *Pädagogische Perspektiven. Beiträge zu Erziehungsfragen der Gegenwart*, wyd. 3, Heidelberg 1955, s. 123, 84.

³⁰ H. Teml, *Relaks w nauczaniu*, Warszawa 1997, s. 74.

³¹ I. Fischer-Schreiber, *Amitabha-sutra*, [w:] *Encyklopedia mądrości...*, s. 9.

³² Por. M. Łobocki, *Altruizm a wychowanie*, Lublin 1998, s. 108–110.

³³ Tamże, s. 14.

W kontekście analizowanego tematu można dostrzec, że nauki szkoły Czystej Ziemi doskonale uzupełniają się z naukami Chan. Chodzi o wzajemne dopełnianie się wychowania i samowychowania oraz dążeń do własnej doskonałości z postawami altruistycznymi. Jest to jednak czasami opacznie rozumiany wątek nauk buddyjskich, którym niektórzy zarzucają promocje postaw egoistycznych. Jak podał Daniel Kalinowski, takie opinie są często powiązane z własnymi uprzedzeniami religijnymi. Na przykład polski zesłaniec na Daleki Wschód Agaton Giller, zetknąwszy się tam z buddyzmem, zarzucił Śiakjamuniemu motywację egoistyczną, dbanie o własne zbawienie³⁴. Usilne zabieganie o doskonałość własnej osobowości i sukces na tym polu oznacza osiągnięcie głębokiego wglądu w rzeczywistość oraz wysokich kompetencji moralnych i odwołanie się do nich w pracy na rzecz innych istot, zgłaszających potrzebę udzielenia im pomocy. W tym zawiera się istota buddyjskiego mahajanistycznego ideału wychowania, uosobionego przez buddę i bodhisattwę, w naukach szkoły Czystej Ziemi odzwierciedlonego w postaci buddy Amitabhy oraz przez mahabodhisattwów: Awalokiteśwarę i Mahasthamaprapte, a także patriarchów i mistrzów szkoły.

Huiyuan, uważany za twórcę szkoły Czystej Ziemi, w młodości studiował nauki mistrzów konfucjanizmu i taoizmu, a w wieku 21 lat został mnichem, który studiował *Pradžnaparamita-sutrę*. To pismo święte starał się odczytać i zrozumieć za pomocą kategorii taoistycznych. Od 381 roku resztę swojego życia mnich spędził na górze Lu, czyli na Lushan, gdzie powstała dla niego i jego uczniów świątynia buddyjska, która wkrótce zastąpiła z dyscypliny. Tam właśnie kaszmirski mnich Sanghadeva przetłumaczył na prośbę Huiyuana podstawowe dzieła Sarwastiwady³⁵. Była to szkoła „przejściowa” między hinajaną a mahajaną, która utrzymywała, że wszystko istnieje równocześnie, zarówno przeszłość, teraźniejszość, jak i przyszłość. Jej najważniejszymi dziełami jest *Abhidharma-kośa* Wasubandhu (IV lub V w.) i *Mahawibhaśa*, segment siódmy i ostatni *Abhidharma-pitaki*, trzeciej części kanonu buddyjskiego (*Tripitaki*). Huiyuan korespondował też długo ze słynnym mnichem i tłumaczem Kumara-dziwą (334-413), dopytując się zwłaszcza o dharmakaję Buddy oraz różnice między arhatem a bodhisattwą. Stanowią one dwa z kilku ideałów religijnego życia, występujących w buddyzmie. Z kolei dharmakaja według nauk mahajany to część Trikaji, czyli trzech ciał buddy, tworzących razem całość i jedność. Dharmakaja to ciało wielkiego ładu, pierwotnie identyfikowane z nauką Buddy Śiakjamuniego, później traktowane jako ciało bezosobowe i bezczasowe, to ciało buddy, które jest wolne od wszelkiej dualności i przemijania. Pozostałe ciała to sambhogakaja i nirmanakaja³⁶.

³⁴ D. Kalinowski, *Przybliżanie Dalekiego Wschodu. O trzech polskich podróżach orientalnych*, „Ars Inter Culturas” 2010, nr 1, s. 163–164.

³⁵ Por. Bhikshu Thích Thiën Châu, *The Literature of the Personalists of Early Buddhism*, Delhi, 1999, s. 20, 34–35, 37.

³⁶ I. Fischer-Schreiber, *Trikaja*, [w:] *Encyklopedia mądrości Wschodu...*, s. 343–344.

Tanluan, kolejny mistrz szkoły, odrzucił zdecydowanie tzw. „ciężką drogę”, opartą na własnych usiłowaniach i treningu medytacyjnym, na rzecz „lekkiej”, opartej na tzw. *tariki*, sile innego, w tym wypadku mocy buddy Amitabhy. Zatem „ciężka droga” jest reprezentowana zwłaszcza przez Zen (Chan), gdyż opiera się na tzw. *jiriki*, czyli własnej sile. Recytacja imienia buddy Amitabhy z pełnym zaufaniem wystarczy, według Tanluana, do osiągnięcia odrodzenia w Czystej Ziemi. Mnich wybór wskazywanej przez siebie opcji zbawienia uzasadniał twierdzeniem o życiu już w czasach wręcz upadku nauki buddyjskiej, okresie, w którym ludzie nie są zdolni do urzeczywistnienia dzięki *jiriki*.

Żyjący w VI i VII wieku Daochuo, prawdopodobnie twórca buddyjskiego różańca, rozróżnił w buddyzmie praktyki klasztorne traktowane jako święta droga, służąca do oczyszczenia umysłu, oraz praktyki zawierzenia się Amitabhy, czyli drogę Czystej Ziemi. Ponadto dokonał integracji koncepcji trzech okresów (rozwoju) buddyzmu z kultem Amitabhy, szczególnie polecanym dla żyjących w ostatnim, zdegenerowanym okresie. Daochuo był również mistrzem Dhjany, czyli Chan.

Z kolei żyjący w VII wieku Shandao napisał komentarze do *Amitājurdhānasūtry* – *Sūtry medytacji buddy niezmiernego życia – Amitajusa*, będące podstawą doktryny i praktyk szkoły³⁷. Shandao starał się rozwinąć koncepcję trzech okresów w historii buddyzmu, szczególnie zwracając uwagę na *mofo*, czyli trzeci okres. Pierwszy to okres Prawdziwej Dharmy (nauk Buddy), drugi to okres Fałszywej (fałszowanej) Dharmy, a trzeci to Wygaśnięcie (*mo*) Dharmy (*fa*). Obaj mnisi nauczali, że nauki Czystej Ziemi zostały specjalnie stworzone przez Buddę dla tego specyficznego trzeciego okresu.

Szkoła Czystej Krainy przetrwała do dziś i jest drugą, obok Chan, z istniejących szkół chińskiego buddyzmu mahajany. Wartości pedagogiczne zawarte w tej szkole, zwłaszcza uwzględnianie podstawowych duchowych potrzeb wyznawców, powiązanych z chęcią doświadczenia wsparcia od bardziej zaawansowanych istot i stopniowego doskonalenia osobowości i rozwoju moralnego, mogą stanowić odpowiedź wyjaśniającą żywotność tej starożytnej drogi doskonalenia człowieka.

Zakończenie

Szkoła Czystej Ziemi – Jingtuzong, w nawiązaniu i połączeniu z Chan, zawiera koncepcje wychowania jako pomocy drugiej potrzebującej istocie w jej rozwoju duchowym i moralnym oraz samowychowania jako czynienia już samodzielnych wysiłków w celu urzeczywistnienia wrodzonego potencjału i pomagania w tym innym. Mamy tu zatem podobną do stanowiska Kazimierza So-

³⁷ Taż, *Czysta Ziemia...*

śnickiego i wielu innych pedagogów humanistycznych koncepcję wychowania, którego celem jest doprowadzenie do samowychowania, opartego na dążeniu do osiągnięcia głębszego wglądu w istotę ludzką, ale również koncepcję, w której jedną z najwyższych wartości jest altruizm. Szukając innych wartości pedagogicznych Jingtuzong, należy wskazać na te, które są odpowiedzią na podstawowe potrzeby człowieka, w tym potrzebę bezpieczeństwa i zaufania innej osobie, potrzebę odnalezienia rozwiniętego i opiekuńczego nauczyciela, czy wręcz całego środowiska wychowawczego zapewniającego efektywne wsparcie w życiowych zmaganiach i stopniowym doskonaleniu się duchowym i moralnym. W tym kontekście pojawiają się wartości uprawiania ćwiczeń o charakterze religijnym i duchowym, zwłaszcza mantr i wizualizacji, technik stosowanych również w niektórych odmianach psychoterapii i formach wychowania. Inne wartości, odbijające się w naukach szkoły oraz stosowanych w jej obrębie praktykach, to podziw dla piękna przyrody i chęć stworzenia i przebywania w takim czystym i wspaniałym środowisku, co można potraktować jako wartości ekologiczne. Jeszcze inną wartością jest dążenie do poprawy własnego charakteru, do prostoty, ale też życie z zastosowaniem wartości pojednania, dialogu i pluralizmu, charakterystycznego dla epoki ponowoczesnej. Ta tolerancja umożliwiła współfunkcjonowanie szkoły Czystej Ziemi z Chan przez długi okres w Chinach. Altruizm wskazywany przez szkołę zwłaszcza zaznacza się w jej ideałach wychowania, którymi są tutaj: budda oraz jego główni bodhisattwowie, uosabiający duchowe pragnienia i wartości moralne.

Szkoła ma wyraźnie charakter humanistyczny, a wskazane wartości pedagogiczne pozwalają szukać związków z pedagogiką kultury oraz wymienionymi i omówionymi przez S. Wołoszyna tzw. nowymi nurtami psychologii i pedagogiki humanistycznej oraz nurtami pedagogiki psychoterapeutycznej. Tym samym szkoła przeciwstawia się wartościom niesionym przez doktryny wychowania oparte na koncepcji przedmiotowego traktowania człowieka.

Bibliografia

- Amitabha (Amida, Amitayus, „Infinite Light”)*, [w:] E. Irons, *Encyclopedia of Buddhism*, Facts On File, Inc., New York 2008.
- Bhikshu Thích Thiën Châu, *The Literature of the Personalists of Early Buddhism*, Motilal Banarsidass Publishers, Delhi 1999.
- Cichoń W., *Wartości, człowiek, wychowanie. Zarys problematyki aksjologiczno-wychowawczej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1996.
- da Cruz G., *Traktat o sprawach i osobliwościach Chin*, Novus Orbis, Gdańsk 2001.
- Fischer-Schreiber I., *Amitabha, Amitabha-sutra, Amitajurdhjana-sutra, Czysta Ziemia, Daoan, Huiyuan, Mahasthamaprapta, Trikaja, Tuszita*, (hasła), [w:]

- Encyklopedia mądrości Wschodu. Buddyzm, hinduizm, taoizm, Zen*, red. pol. E. i P. Trzeciakowie, Warszawa 1997.
- Gnitecki J., *Supernauczanie. Perspektywy nowej edukacji*, wyd. 2, Wydawnictwo Naukowe PTP, Oddział w Poznaniu, Poznań 1998.
- Górniewicz J., *Teoria wychowania (Wybrane problemy)*, wyd. 2 popr. i rozszerz., STU „Glob”, Toruń – Olsztyn 1996.
- Janik R., *Pedagogiczne aspekty oddziaływania hinduistycznych i buddyjskich systemów filozoficzno-religijnych w okresie globalizacji*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika” 2014, t. 23; <http://dx.doi.org/10.16926/p.2014.23.08>.
- Kalinowski D., *Przybliżanie Dalekiego Wschodu. O trzech polskich podróżach orientalnych*, „Ars Inter Culturas” 2010, nr 1.
- M. Łobocki, *Altruizm a wychowanie*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1998.
- Kant I., *O pedagogice*, Dajás, Łódź 1999.
- Marzęcki J., *Systemy filozoficzno-religijne Wschodu. Historia – metafizyka – etyka*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 1999.
- Mochizuki Sh., *Pure Land Buddhism in China. A Doctrinal History*, „Pacific Word Journal” 2000, III, nr 2.
- Nalaskowski S., *O ideale wychowania i celach kształcenia. Studium z pedagogiki porównawczej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1994.
- Olchanowski T., *Pedagogika a paradygmat nieświadomości*, Eneteia Wydawnictwo Psychologii i Kultury, Warszawa 2013.
- Pasterniak W., *O pedagogice wyższych stanów świadomości*, Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Oddział w Poznaniu, Zielona Góra 2003.
- Pasterniak W., *Rozjaśnić egzystencję: o dylematach i rozdrożach edukacji*, Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Oddział w Poznaniu, Poznań 2001.
- Sobczak S., *Teleologia wychowania*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 6: *Su–U*, red. T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie „Zak”, Warszawa 2007.
- Spranger E., *Padagogische Perspektiven. Beitrage zu Erziehungsfragen der Gegenwart*, wyd. 3, Quelle & Meyer, Heidelberg 1955.
- Szyszko-Bohusz A., *Pedagogika holistyczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1989.
- Szyszko-Bohusz A., *Stan Niepodlegający Zmianom*, Verbum G&G, Katowice 1990.
- Śliwerski B., *Pedagogika ogólna. Podstawowe prawidłowości*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012.
- Teml H., *Relaks w nauczaniu*, WSiP, Warszawa 1997.
- Wołoszyn S., *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym*, wyd. 2 poszerz., Dom Wydawniczy STRZELC, Kielce 1998.

Teleology and axiology of upbringing of the Chinese Pure Land School – Jingtuzong

Summary

In this dissertation, the author seeks the essence of upbringing and educational values of the Chinese Pure Land School – Jingtuzong. Referring to the hermeneutic and comparative method, he reviews three sutras of Jingtuzong, and also the achievements of the Chinese masters of this school – Huiyuan, Tanluan, Daochuo, and also Shandao. The author presented the ideals of education and pedagogical values of the school, such as: buddha and bodhisattva, and also altruism, trust, simplicity, dialogue, reconciliation, clean environment, pluralism. Comparative studies into the contents of the school in question and contemporary pedagogics, made visible analogies with the pluralism post-modernistic pedagogics, moreover significant connections with culture pedagogics and new trends in psychology and humanistic pedagogics. The ideals of education, and the pedagogical values of this school are clearly in line with the humanistic orientation in Western pedagogics.

Keywords: teaching and upbringing in the Far East; Pure Land School – Jingtuzong; humanistic pedagogics; Buddhist upbringing; Mahayana Buddhism.